

NYTT OM RÖK-STENEN

Av Elias Wessén

Det har länge varit ett relativt stillestånd i diskussionen om den gåtfulla inskriften på Rök-stenen, vårt lands märkligaste språkliga minnesmärke från forntiden. Efter de tidigare friska insatserna av Sophus Bugge, Magnus Olsen, Erik Brate, Otto von Friesen, Hugo Pipping m. fl. ha forskarna under senare årtionden mestadels iakttagit en respektfull tystnad, mer eller mindre skeptisk, eller kanske snarare resignerad. Själva läsningsen erbjuder visserligen icke några större problem. Den rent språkliga tolkningen är också i huvudsak undangjord, även om den på vissa punkter är långtifrån klar. Däremot stå vi alltjämt lika frågande och ovissa, då det gäller att förstå ordens mening och sammanhang och därmed också ristarens syfte med sitt väldiga verk. Typiskt för läget är Ivar Lindquists uttalande i »Svensk Uppslagsbok» (1952): »Ingen av de hittills givna tydningarna är övertygande.» Det är oss måhända icke givet, att någonsin helt förstå en gången tids livssyn och litterära dokument. Vad vi möjligen skulle kunna hoppas på vore en ny belysning utifrån, genom nya fynd eller genom ett djupare inträngande i forntidens kultur och livsuppfattning.

En ny avhandling om Rök-stenen är därför en märklig händelse, som är förtjänt av stor uppmärksamhet och omsorgsfull prövning. Den fullständiga titeln lyder: *Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe*, von Otto Höfler (1952, Max Niemeyer, Tübingen). Författaren är en tysk vetenskapsman, som tidigare har varit universitetslektor i Uppsala och numera är professor vid universitetet i München. Hans be-

handling av inskriften ingår i ett större sammanhang. Den utgör första delen av ett arbete i tre delar om det germanska kungadömet sakrala karaktär; de båda andra delarna äro, så vitt jag vet, ännu icke publicerade. Författaren har tagit sin utgångspunkt i Rök-inskriften, därför att östgötakonungen Teoderik där omtalas. Hans avsikt är att visa, »dass es eine mytische und kultische Funktion war, die dem längst verstorbenen Herrscher auf diesem Denkmal zugeschrieben wurde. Wir werden zu untersuchen haben, wie und wodurch und seit wann dieser geschichtliche König zur kultischen Macht geworden ist.»

Höfler utgår från von Friesens tolkning, som han i stort sett ansluter sig till. Så framför allt i fråga om inskriftens karaktär av en eggelse till hämnd (»Varinshvöt»), riktad mot Vamods banemän, de 20 konungar som omtalas i mittpartiet på stenens baksida. Vidare accepterar han utan vidare von Friesens ordning för läsningen, den mest problematiska delen av hans tolkning. Det blir nödvändigt att något dröja vid dessa båda viktiga punkter i von Friesens framställning, då de kunna vara av betydelse även för uppfattningen av Teoderik-strofens ställning och innebörd.

von Friesen läser som bekant inskriftens olika delar i en annan ordningsföljd än alla föregående forskare. Han anser det »öfvervägande sannolikt, att inskriften huggits in i stenen i samma ordning, som ristaren afsåg att den skulle läsas», sålunda särskilt vad baksidan angår »ramen» först och det inramade partiet sedan. Denna första sats i von Friesens framställning leder sannolikt vilse. Inskriften måste vara noggrant planerad och sannolikt uppritad på stenen, innan den höggs. I vilken ordning ristaren har huggit runorna, kunna vi icke avgöra på de grunder, som von Friesen anför; det är också relativt likgiltigt. Vad den avsedda läsordningen angår, är det väl naturligt, att efter framsidan (och den därmed sammanhängande högra smalsidan) man närmast skall fortsätta med det med samma slags runor ristade och på samma sätt i rader nedifrån uppåt anordnade mittpartiet på baksidan. Att ristaren skulle ha givit anvisningar om en annan läsordning, kan man omöjligen medgiva.

Det finns också andra skäl, av stilistisk och litterär art, som

bestämt tala emot den av von Friesen antagna ordningsföljden. Den bryter ned den episka prägeln av inskriftens huvuddel och skjuter in korta satser av en helt annan språklig karaktär och tecknade med en helt annan skrift mellan de berättande partierna i vanliga runor. En av dessa »flockar» skulle bestå av ordet *drængi* »åt en ung man» ensamt. Så kan läsningen knappast vara avsedd, och så illa avvägd rent estetiskt kan man icke förutsätta, att ristarens text har varit, meningen med inskriften må sedan vara vilken som helst. De brett berättande, episka partierna med vanliga runor måste höra samman. Gåtan med hoppet från »det andra» till »det tolfte» har von Friesen enligt min mening icke löst.

Men därav att von Friesens ordningsföljd för inskriftens läsning — som han själv, märkligt nog, betraktar som »det kanske viktigaste grundlaget för en riktig totaluppfattning» — bygger på felaktiga grunder och sannolikt är oriktig, följer icke utan vidare, att hans uppfattning av inskriftens innebörd och syftning måste vara falsk. Den har visserligen förlorat en del stöd, men den skulle kunna vara riktig ändå och måste prövas. Inramningen av baksidans mittparti torde vara ofrånkomlig. Detta är en viktig iakttagelse av von Friesen. Kan den vara en tillfällighet eller av rent ornamental art? Om så icke är fallet, vad är då förklaringen? Kännetecknande för de partier, som utgöra ramen, är dels att de äro ristade med lönnskrift av olika slag, dels att här råda magiska talförhållanden. För att öka eller fullkomna kraften har ristaren ordnat ristningen så, att de olika raderna innehålla det magiska krafttalet 24. Det är tydligen något som ristaren vill, något som han eftersträvar med hjälp av trolldom.

von Friesens tolkning av inskriftens innebörd och syfte är i korthet följande. Vamod är död, sannolikt fallen i strid. Hans fader Varin vill sörja ej blott för hugfästandet av hans minne, utan också för hämnd på hans banemän. Han anförtror hämnnden åt en yngre son, Vamods broder, vars namn dock ej nämnes, eller åt flera söner eller fränder; ordet *ungmænni* kan vara antingen en individualbeteckning ('ung man') eller ett kollektivum ('unga män'). Till honom eller till dem är det som hela inskriften hänvänder sig, vare sig en direkt adress är utsatt eller icke. I

det inramade partiet på baksidan utpekas Vamods banemän med angivande av vistelseort, namn och farsnamn. Deras undergång förutsäges: de skola bliva till föda för vargen på slagfältet. De äro bundna genom ramens magiska krafter; de kunna icke undgå sitt öde. Det som berättas först i inskriftens huvuddel, om de två valroven och om reidgotakonungen Tjodrek, är enligt von Friesen »paralleller», manande och trösterika exempel ur det förflutna, som Varin ställer för hämnarens ögon, i viss mån kanske också episka besvärjelser. Hur mäktig fienden än var, kunde han besegras. Sådant har hänt förr.

von Friesen har härigenom vunnit en helhetssyn på inskriften, så som ingen föregående forskare, ett samband mellan dess båda huvuddelar: den korta minnesskriften över Vamod och det övriga. Tolkningen ter sig till en början mycket bestickande. Invändningar inställa sig efter hand på flera punkter. Några må här nämnas. Redan vad som säges i första »flocken» om de två valroven ter sig alltför äventyrligt för att kunna gälla om ett par dyrbara slätklenoder, som Vamod skulle ha förlorat i striden. Man är genast inne i hjältesagans värld. Betänkligt förefaller det också, att det enligt von Friesen icke skulle vara östgotakonungen Teoderik den store, sagornas Didrik av Bern, som omtalas i strofen, utan en för övrigt okänd konung i ett gotiskt rike på södra Östersjökusten. Höflers kritik (s. 16—25) av denna punkt i von Friesens framställning är mycket övertygande. Därtill kommer — vilket är viktigare — att strofens samband med hämndemotivet förefaller hårt pressad: Tjodrek »var en fruktad höfding öfver tappra sjökrigare, men nu bor han i högen. Så må och skall det gå Vämods banemän, som äfven de äro mäktiga sjökonungar». Det är dock icke en sådan ärofull gravsättning, som Varin önskar dem, utan att de skola bli ett byte för slagfältets rovdjur. Att också Tjodrek måste dö, var i och för sig en alltför banal sanning för att ensamt föranleda strofens inristning på stenen såsom en löftesrik parallell ur fornhistorien.

Det inramade partiet, där enligt von Friesen Varin ger sin son tydliga anvisningar om vilka Vamods banemän äro, är minst sagt verklighetsfrämmande. Här kulminerar rent av det fantastiska, det osannolika i inskriftens meddelanden. Det talas

om 20 konungar, som utgjorde 4 brödrafloccar med 5 bröder i var, och brödrafloccarnas fäder voro till på köpet bröder. Men därtill kom ytterligare, att alla de 5 bröderna i samma brödraflocc buro samma namn: »Valkar fem, Radulvs söner» o. s. v. I sagan kan möjligen något sådant inträffa, men aldrig i verklighetens värld. Alla de försök, som ha gjorts av Axel Olrik, av von Friesen och senast av Höfler för att förklara dessa uppgifter, äro otillfredsställande. Enligt Olrik skulle den ursprungligen historiska kärnan på grund av muntlig tradition blivit utsatt för stark stilisering och systematisering. Enligt von Friesen har ristaren grundligt missuppfattat de verkliga förhållandena — onekligen rätt fatalt för hans syfte att nå de rätta bane-männen. »Valkar fem» skulle betyda »Valke och hans fyra bröder» (med olika namn). Och »bröder» skulle i detta sammanhang icke avse köttsligt brödraskap utan förbund vari vikingatidens hövdingar och sjökonungar torde ha varit organiserade på samma sätt som köpmännen uti gillen, med förpliktelser mot varandra såsom bröder. Dessa förklaringar äro oförenliga med textens uttryckliga uppgifter, att de sutto på Själland *at fiogurum nafnum* »med fyra namn» och att de voro *burnir fiogurum brøðrum* »födda av fyra bröder». Detta är så klara besked som gärna är möjligt. Vi måste acceptera det så som det står. I diktens värld är ingenting omöjligt.

Att en eggelse till hämnd icke har någon parallell inom det nordiska runmaterialet är naturligtvis icke någon avgörande invändning. Rök-stenen är ett monument utan motstycke. von Friesen jämför den icke utan skäl med den nidstång, som Egil Skallagrimsson reste mot Erik blodyx och på vilken han inristade en besvärjelse med runor. Men olikheterna äro också uppenbara, och de skärpas vid en närmare granskning till en verklig kontrast. Egils inskrift — enligt Magnus Olsen två lausavior i drottkvätt (str. 28 och 29 i sagan) — har en klar karaktär av nid, under det att Rök-inskriften omedelbart ger ett helt annat intryck. Om den är en eggelse till hämnd, så är denna uttryckt på ett mycket dunkelt sätt. Det imponerande monumentet vänder sig knappast till en liten krets av hämnare, utan till alla som kunna läsa och förstå. Man har svårt att tro, att ristaren skulle ha offrat så mycken plats åt berättande paral-

leller, om han har varit helt fylld av tanken på hämnd. Han skulle i så fall ha kunnat använda utrymmet på ett förnuftigare, mera ändamålsenligt sätt. Nu ger han snarare intryck av en man, som är angelägen om att berätta och som vill briljera med sina kunskaper och sin skriftlärdom. Han vill utan tvivel pröva läsarens skarpsinne med sina dunkla anspelningar och sina lönnrunor. Kan icke detta jämte vissa dekorativa hänsyn vara en tillräcklig förklaring till textens anordning på stenens baksida? Är det en orimlig tanke, att han har velat hedra den döde sonen med sin konst?

Så vitt jag förstår, måste man starkare än von Friesen gör betona den genomgående episka karaktären av inskriften. Den kan näppeligen vara en biprodukt till en magisk besvärjelse. För min del har jag alltid ansett, att Henrik Schück är den, som har kommit gåtans lösning närmast. Det starkaste stödet för en sådan uppfattning ligger i den av Schück och Magnus Olsen påpekade likheten mellan strofen om Tjodrek och Ynglingatal's strof om konung Olav Geirstadaalv:

<i>Réð Oláfr</i>	<i>Nú liggr gunndiarfr</i>
<i>ofsa forðum</i>	<i>á Geirstoðum</i>
<i>viðri grund</i>	<i>herkonungr,</i>
<i>of Vestmari ...</i>	<i>haugi ausinn.</i>

De äro uppbyggda på samma sätt: motsatsen mellan »fordom» och »nu». I Ynglingatal gäller detta »nu» klart om den döde konungen i gravhögen. Detsamma bör vara fallet med Rökstenens Tjodrek: »Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av märingar.» Om man icke vill antaga, att Ynglingatal direkt har efterbildat Rök-strofen — den möjligheten är kanske icke helt utesluten —, så måste båda ha utgått från en gemensam förebild, i så fall väl snarast ett svenskt ättekväde eller en svensk hjälte-dikt. Detta är i varje fall den säkraste anknytning man har till någonting utanför inskriften själv för dess tolkning. Och den anvisning man därigenom får måste bli en fast hållpunkt för bedömningen, som man aldrig bör förlora ur sikte. Det stärker sannolikheten av att det torde vara ett episkt sammanhang, som ligger till grund för inskriftens numrering av de olika momenten: (det första),

det andra ... det tolfte, det trettonde. Det hänför sig till en enhet, som ligger utanför inskriften själv, så som Schück har antagit.

Mer än något annat bevarat dokument ställer oss Rök-inskriften inför frågan, om det icke i själva verket har funnits en forntida runlitteratur på trätavlor (jfr ordet »bok»). En sådan är naturligtvis restlöst försvunnen och skulle endast indirekt kunna påvisas genom uppgifter i senare litteratur (Egils saga) och genom spår i texter på pergament med runor eller latinsk bokskrift. Möjligheten torde knappast kunna förnekas, och frågan vore förtjänst av en grundlig undersökning. Ristningen på Rök-stenen med sin packade text i täta rader ger i hög grad intryck av att kunna ha haft en förebild i en träskiva med skriftlig uppteckning. Man vill ju gärna tro, att Rök-inskriften på sin tid icke har varit något så absolut enastående som den ter sig för oss i det till vår tid bevarade runmaterialet.¹

I de båda huvudfrågorna, om rätta läsordningen och om inskriftens innebörd och syfte, ansluter sig Höfler, såsom förut är nämnt, helt till von Friesen.² Likaså menar han, att inskriften vänder sig till den kommande hämnaren, Varins son, Vamods broder. I själva verket äro Höflers egna förslag så fast anknutna till von Friesens tolkning, att de näppeligen kunna bestå i ett annat sammanhang. Avböjer man von Friesens helhetsuppfattning, så faller därmed också Höflers förslag av sig självt.

¹ För fullständighetens skull må här hänvisas till den viktigaste litteratur om Rök-inskriften, som har framkommit efter von Friesens bok (1920): *M. Olsen*, Til Rök-Indskriften (i: ANF 37, 1921, s. 201 f.), *H. Schück*, Ill. svensk litteraturhistoria, 3 uppl., Bd 1 (1926), s. 126 f., *H. Pipping*, Rökstensinskriften en rättsurkund (i: SNF 22: 1, 1932) och *A. Nordén* i Antikvariska studier I (1943), s. 210 f. (jfr också artiklar av samme förf. i Stockholmstidningen 13/9 1932 och 14/4 1935). Ingen av dessa fyra författare godtager von Friesens läsordning. *M. Olsen* framhåller, att det är otroligt, att en minnesvård, rest mitt i bygden, kunnat avse att med magiska medel främja hämnd mot en fallen krigares banemän.

² »Ich weiche von seiner Deutung in wesentlichen Punkten ab, doch werden diese Abweichungen nicht gegen seine Leseordnung sprechen, im Gegenteil» (s. 61). »Ich glaube, dass seine Auffassung der 'Rache-reizung Varins' ('Varins eggelse') nicht entkräftet wird, wenn wir für die Theoderichstrophe und die ihr vorangehende Prosa eine wesentlich andere Deutung vorschlagen» (s. 18).

För att klargöra hans egna insatser återger jag här först de delar av hans tyska översättning (s. 348 f.), där han avviker från von Friesen och framställer egna tolkningsförslag. Dessa anges med spärrad stil och med själva runtexten tillagd inom parentes.

»II. 1.³ — — —

2. Das sage ich zum zweiten, wer vor neun Menschenaltern bei den Hreidgoten zur Welt kam (**anurþifiaru**).⁴ Und er entscheidet noch jetzt über [die] Kämpfe (**auktu miranubsakar**).

3. Es herrschte Theoderich der kühngemute, der Fürst der Krieger, über des Hreidmeers Strand. Jetzt sitzt er gerüstet auf seinem (gotischen) Ross, den Schild auf der Schulter, der Held der Märinge.

4. Der Gesippe (**sibi**), der Hüter des Heiligtums, zeugte als Achtziger (**niruþr**) (einen Sohn).

5. Ich sage dem jungen Manne, wer von den Ingwaldingen durch das Opfer der Gattin geweiht worden ist (**uarikultin**).

6. Ich sage dem jungen Manne, wem der [dieser] Sohn geboren ist:

7. Dem Helden [= Theoderich].

8. Das ist noch jetzt unser Wille.

9. Er [= Theoderich] vermochte es, einen Riesen (ein Ungeheuer) zu töten.»

Enligt Höfler utgör Teoderik-strofen (3) och det därmed sammanhängande prosastycket (2) nyckeln till en riktig förståelse av hela inskriften. Senare delen av strofen (**sitiR nu karur** o. s. v.) avser varken den döde konungen i gravhögen (von Friesen) eller ryttarstatyn i Aachen (Schück m. fl.), utan den i saga och myt levande Teoderik.

Otto von Freising omtalar i sin krönika (1100-t.), att enligt folktron Teoderik skulle levande ha ridit till dödsriket (ad inferos). Detsamma berättas, efter tysk tradition, i den norska Didriksagan (1200-t.). I munken Gottfrids krönika (slutet av

³ Numreringen av »flockarna» är von Friesens.

⁴ Höfler ansluter sig här till ett tidigare förslag av Bugge.

1100-t.) omtalas, att år 1197 en jättelik ryttare på en svart häst hade varit synlig i trakten av Mosel. Han hade sagt, att han var Teoderik, fordom konung i Verona, och han hade förut sagt olyckor för tyska riket, varefter han hade försvunnit. Teoderik har sålunda, åtminstone vid ett tillfälle, i tysk folketro uppträtt i gestalten av den vilde jägaren. En bildlig framställning av Teoderik till häst, på väg till helvetet (*petit infernale tributum . . . petit infera non rediturus*), finnes i väggen till kyrkan San Zeno i Verona. Höfler menar nu, att det har funnits en vida spridd germansk tradition om Teoderik såsom alltjämt levande och verksam, i gestalten av en väpnad ryttare. Han vill i denna folketro se en apoteos, en upphøjelse av den döde hjälten till gud av liknande art som man väl känner från den grekiska sagan och dikten. Denna Teoderik-myt skulle förklara strofen på Rök-stenen och ge en ny och tillfredsställande belysning av inskriften som komplettering till von Friesens tolkning.

Vad flock 2 angår, måste medges, att intet språkligt hinder finnes för att uppfatta **tumiR** som pres. *dømir* 'dömer' och **an** som adv. *ænn* 'ännu'. Höfler framhåller parallellismen i tempusväxlingen **urþi—tumiR** (fl. 2) och **raiþ—sitiR** (fl. 3).

I båda fallen uppträder Teoderik i funktioner, som den nordiska folktron annars brukar tillskriva Oden: som den vilde jägaren och som stridsguden, som avgör över liv och död. »Auf dem Rökstein erscheint in der Rolle des siegverleihenden und untergangverhängenden Schlachtenlenkers nicht Odin, sondern Theoderich der Totenreiter» (s. 41). »Der Name und das Andenken des kriegerischen Totenreiters auf dem Rökstein wird deshalb beschworen, weil der Runenmeister Varin seine Hilfe bei dem schweren künftigen Kampf mit den Feinden seines Sohnes erbittet. Dies ist . . . der Sinn der Worte **auk tumiR an ub sakaR**, 'und er entscheidet noch jetzt über [die] Kämpfe'» (s. 48).

Höfler erinrar i detta sammanhang om att traditioner om Odin och Odins ritt (den vilde jägaren) särskilt höra hemma i götalandskapen (dock icke speciellt Östergötland). Den norska sägnen om Odin till häst på väg till slaget vid Lena 1208 utnyttjas som stöd för att tron på Odin som segerförlänare har levat i Götaland ännu tre århundraden efter Rök-stenen. På denna

skulle emellertid Teoderik ha trätt in i Odins roll. Alltför snabb att dra slutsatser av arkeologiskt material är Höfler, då han tror sig kunna fastslå, att »die mytische Vorstellung von reitenden, bewaffneten (vgl. karur!) Toten war also in der Umwelt des Röksteins wohlbekannt» (s. 47).

Föga mera lyckad är Höfler, då han (s. 273 f.) söker stöd för sina teorier på det konsthistoriska området. Han anknyter till Axel Romdahls bekanta uppsats om Rogslösa-dörren (*Fornvännen* 1914, s. 231 f.). Romdahl har såsom närmaste stilistiska förebild framhållit figurerna på portalen till kyrkan San Zeno i Verona. I väggen invid portalen finnes, såsom förut nämnt, i stenrelief en framställning av Teoderik till häst. Under det att Romdahl i Rogslösa-dörrens figurer övervägande finner bibliska motiv, vill Höfler tolka dem som återgivande folkliga sägner om den vilde jägaren, sannolikt knutna till Teoderiks namn och person. Den vilde jägaren, Teoderik, kämpar mot jättar och troll — det är nästan som en illustration till Rök-stenens *knua knatti iatun*. Höflers tolkning av Rogslösa-dörren förefaller mig ingalunda övertygande, även om man söker motiven i de tyska, av allt att döma sena och ursprungliga Didrik-sagorna. Jaktscenen — den återkommer även på Rydaholm- och Voxtorp-kistorna av samme mästare — återger en jägare till fots, under det att det för Verona-bilden är något högst väsentligt, såsom av den latinska inskriften framgår, att Teoderik sitter till häst. I Rogslösa-dörrens bilder finner Höfler i alla fall bevis för att traditionerna om Teoderik som en mytisk hjälte ha varit levande i trakten kring Rök ännu tre århundraden efter Rök-stenen.

En alltför stor benägenhet att tillskriva sentida folkbruk och sägner en hög ålder möter man flerstädes i Höflers bok. Ett enda exempel må nämnas. Medlemmarna av ett ynglingalag i Öja socken, Södermanland, som hade en del ofog för sig, kallades för »Öja bussar». Nu finns i grannsocknen Västermo en runsten (Sö 86) med ett klumpigt tecknat skäggigt manshuvud. R. Dybeck berättar, att en gammal man skall ha skämtsamt sagt: det där »ska fäll vara bussfar själf». Detta blir för Höfler (s. 325) en lokaltradition av hög ålder om »ein mytischer Bundesherr». I ett annat sammanhang (s. 281) resonerar Höfler så här: »Wenn

man bedenkt, wie lange die Erinnerung an den Gehalt alter Runensteine die Menschen der Umgebung auch sonst noch beschäftigt hat, so erscheint es nicht unvorstellbar, dass man noch drei Jahrhunderte nach Varin in Rök vom Gotenkönig Theoderich Kunde gehabt hat.» Nu förhåller det sig i själva verket alldeles tvärtom: det är mycket sällsynt, att det finns några folkliga traditioner om runstenarna och deras inskrifter. Finnas de någon gång, så äro de icke gamla. På det folkloristiska området är Höfler icke någon säker vägvisare.

Fl. 4 och 5 äro enligt Höfler icke några »förebildliga paralleler», såsom von Friesen menar. Hans tolkning av dem utgör ett försök att i von Friesens efterföljd överföra så mycket som möjligt av inskriftens innehåll från diktens fantasivärld till verkligheten. De handla om fadern och modern till den kommande hämnaren, alltså om Varin själv och hans hustru. *sibi* är icke ett namn, utan ett appellativum (isl. *sefi*) med betydelsen 'frände', d. v. s. i detta fall fadern. Han har åttioårig fött en son. Han har sedermera också, måste vi tillägga, i denna höga ålder huggit runorna! »Der 'Gesippe' — des toten Vemod Vater Varin, wie wir glauben — war also ein Achtziger, als er den jungen Rächer zeugte und den Rökstein setzte» (s. 71). I sanning en märklig bragd av en man i åttioårsåldern.

Endast genom en sådan tolkning kunna vi förstå, fortsätter Höfler, varför detta utomordentligt viktiga meddelande har fått en så framskjuten plats i inskriften, »warum diese wenigen Worte in solcher patetischen Grösse und an der obersten Stelle des Steins mit anspruchsvollen Geheimrunen eingemeisselt sind» (s. 71).

Innan vi lämna fl. 4, måste vi göra ytterligare en fråga: kan man så säkert räkna med de 80 åren? Inskriften har *niruþr nirœðr*, och detta har hittills allmänt tolkats som 'nittioårig', icke 'åttioårig', såsom Höfler nu vill göra gällande. Han vet visserligen väl, att isl. *nirœðr* faktiskt betyder 'bestående av 9 tiotal', d. v. s. i fråga om ålder 'nittioårig', liksom *áttrœðr* 'åttioårig' och *títrœðr* 'hundraårig'. Detta stämmer också med det nutida språkbruket på Island, varom han genom dr Bruno Schweizer har fått exakta upplysningar: *áttrœður*, *nirœður*, *títrœður*, »bezeichnen jeweils einen Menschen, der dieses Alter erreicht oder auch

vielleicht schon um ein paar Jahre überschritten hat; steht er noch im vorangehenden Jahrzehnt, dann sagt man: *Hann er á níraðisaldri, á tíraðisaldri. Hann er orðinn níraður* heisst aber 'er ist nun 90 Jahre alt geworden'. På liknande sätt förhåller det sig med de adjektiviska räkneorden på *-tugr* (till 20—70): *hann er fertugr* betyder 'han är 40 år gammal', men *hann er á fertugsaldri* 'han är i 30-årsåldern, mellan 30 och 40 år'. Till dessa klara besked fogar Höfler utan vidare följande anmärkning: »Dieser neuisländische Sprachgebrauch hindert aber nicht, dass im Schwedischen des 9. Jhs das Adjektiv **níraðr* ähnlich wie das isl. Substantiv *níraði* die 9. Lebensdekade bezeichnen konnte.» Man möter här en rätt ovanlig tankegång: sedan man har konstaterat, att alla skäl tala mot ett visst antagande, förklarar man, att det finns inga hinder för att detta antagande kan vara riktigt. Förf. tänker sig alltså, att i sammansättningarna med *-aldur* 'ålder' skulle ha bevarats den ursprungliga betydelsen hos taladjektiven: *níraðr* skulle ursprungligen icke ha betytt 'som har uppnått 90 år', utan 'som befinner sig på väg mot 90 år, i den 9:de dekadern'. Antagandet är absolut orimligt. Uttrycket *hann er á áttraðisaldri* (*níraðisaldri* o. s. v.) måste för det första ses i samband med de parallella *hann er á tvítugsaldri* (*þrítugsaldri* o. s. v.). *Fertugr* kan ju aldrig tänkas ha betytt annat än 'fyllda 40 år, 40 år gammal'. Något substantiv **níraði* n. 'åldern mellan 80 och 90 år' finnes icke; sammansättningsformen *níraðis-* är betingad av ordbildningsregler. Det kan heta *tvítugs-* (*þrítugs-* o. s. v.), men icke **níraðs-*. En sådan förled undvikes av fonetiska skäl och ersättes av en efter analogi bildad form *níraðis-*, som har utseendet av en genitiv av en ia-stam **níraði*. Taladjektiven *áttraðr* o. s. v. äro, semologiskt sett, elliptiska bildningar till *átta tigr* o. s. v. Efterleden *-raðr* är besläktad (genom avljud) med *-rað* i *hundrað*; det förra är adjektiv (urn. *-*rōðia-*), det senare substantiv (urn. *-*raða* n.). Samma avljud i t. ex. *dalr* 'dal' och *-dæll* 'dalinvánare' (*Laxdællir* o. dyl.). Det är, för att taga exempel på en annan användning av taladjektiven på *-raðr* än i fråga om levnadsålder, omöjligt att tänka sig, att *tíraðr*, *tolfraðr* i de säkerligen gamla uttrycken *hundrað tíraðt*, *h. tolfraðt* icke skulle beteckna fullt uppnådda tiotal. Hur sedan i nyisländskan frasen *hann er á þrítugsaldri*

har kommit att betyda 'han är mellan 20 och 30 år, på tjugotalet' är en särskild fråga, som vi här icke kunna gå in på. Man måste i varje fall stanna för att Rök-stenens **nirupr** betyder 'nittioårig, 90 år gammal'.

Moderns insats var visserligen av mera anspråkslös art, men icke förty finner man här, säger Höfler, själva hjärtpunkten i inskriften. Den omtalas i fl. 5: hon har genom ett offer »helgat» sonen, invigt honom åt en högre makt. Participet **kultin guldinn** (av verbet *gialda* 'gällda') betyder alltså enligt Höfler icke 'lämnad i bot, såsom vedergällning' (Brate, Pipping) eller 'hämnad' (von Friesen), utan 'geweiht, als Weihegabe dargebracht'. Verbet *gällda* kan nog liksom *giva* brukas i det religiösa språket om ett överlämnande såsom offer eller bot eller gåva, men det förefaller knappast naturligt i detta sammanhang och med den mening, som Höfler här vill inlägga i texten. Man väntade i så fall andra verb, t. ex. *viga* eller *helga*.

Från den nordiska litteraturen känna vi en rad berättelser om människor, som alltifrån födelsen hade blivit invigda åt en högre makt, under vars beskydd de stått och vid vilken de varit bundna för hela livet: Harald hildetand, Starkad, Eyvind kinnrifa m. fl. De flesta exemplen tillhöra visserligen sagan och dikten, men de förekomma också, framhåller Höfler, »in geschichtsnahen Wirklichkeitsschilderungen», och det kan icke råda något tvivel om att de ha tillhört det verkliga livet och äkta folklig tro. Det är väl icke orimligt, att det kan förhålla sig på detta sätt. Men man bör dock iakttaga en viss försiktighet, och författaren har i varje fall icke tillräckligt kritiskt sovrat sitt material. Frågan berör det principiellt viktiga problemet om förhållandet mellan dikt och verklighet i folktradition och litteratur. Även den mest realistiska verklighetsskildring kan sekundärt ha tagit upp rena sagomotiv som förklaring till märkliga händelser och säregna personligheter. Höfler ägnar ungefär hälften av sin bok (s. 83—256) åt en närmare granskning av »die germanische Individualweihe», »eine der bedeutsamsten Eigentümlichkeiten der nordischen Religion». Det är icke möjligt att här gå närmare in på dessa frågor, säkerligen religionshistoriskt av ett betydande intresse. I de allra flesta fall gäller invigningen guden Odin. »Das Einmalige am Rökstein aber ist, dass dort die

Weihung den jungen Krieger nicht an Odin oder an einen anderen Gott binden sollte, sondern an den Gotenkönig Theoderich» (s. 351). Återigen inträder alltså Teoderik i en roll, som ursprungligen har tillkommit Odin. Innebörden av denna »Mythisiering des Gotenkönigs Theoderich» säges vara av grundläggande betydelse för germansk mytologi och människouppfattning och skall närmare analyseras i det andra bandet av Höflers arbete.

Rök-inskriften är sålunda enligt Höfler icke endast en eggelse till hämnd, utan också en trosbekännelse (»Zeugnis des Glaubens»). Den gamle Varin vänder sig i sin nöd till östgotakonungen Teoderik, som för nio åldrar sedan hade härskat i Italien, och anropar honom om hjälp mot sina fiender. »Han dömer ännu uti strider.» Han sitter ännu väpnad på sin häst; han lever och verkar. Den unge sonen, som skall fullborda hämnnden, är invigd åt hans tjänst. Liksom Teoderik övervann en jätte, så må det med hans hjälp ske ännu en gång (s. 351 f.).

Det måste sägas, att grunderna för en Teoderik-myt äro mycket otillräckliga, åtminstone så vitt materialet hittills är känt. (Höfler hänvisar till ytterligare material, som skall redovisas i en senare del.) Detta gäller redan för medeltida tysk folkstro. Det kan ifrågasättas, om icke Teoderiks uppträdande i tysk folkstro som den vilde jägaren är rent tillfälliga företeelser utan djupare rötter. Didrich von Bern var ju en viss tid den mest populära av alla sagohjältar i Tyskland, och det är icke underligt, om hans namn knöts till nya sägner, t. ex. den av munken Gottfrid återgivna. Gammal tro behöver det icke vara.

Och att på detta sentida tyska material bygga en tolkning av Rök-inskriften innebär en våldsamt utsträckning i tid och rum. Det är ett välkänt och allmänt framhållet faktum, att, fränsett Rök-stenen, vi icke finna några som helst spår av en inhemsk Teoderik-tradition i den nordiska sagan och dikten. »Det finns», säger von Friesen, »inga säkra bevis för att Theoderik verkligen är känd i den nordiska hjältesagan, förr än han dit införes genom den sent från Tyskland upptagna Þiðrikssaga konungs af Bern.» Den norska Didrikssagan översattes på 1400-talet till fornsvenska. Och den gav direkt, eller tillsammans med från Nordtyskland invandrade muntliga berättelser, upphov till ett antal

kämpavisor om kung Didrik och hans män. Några folkliga traditioner om Teoderik, som skulle kunna gå tillbaka på Rök-stenens tid, existera icke. Detta är ett viktigt skäl för von Friesens slutsats, att **þiaurikr** på Rök-stenen icke kan avse Teoderik den store. Även om detta är att gå för långt, måste man fasthålla vid att Teoderik-strofen står märkligt isolerad inom den nordiska diktningen. Förutsättningarna för en Teoderik-myt i Norden äro helt enkelt obefintliga.

Sista delen av Höflers arbete (s. 296—344) handlar om de 20 kungarna på Själland. Han är ännu mer angelägen än von Friesen att i alla de fantastiska uppgifterna se återspeglning av en historisk verklighet. Han påpekar först (s. 307—317) den märkliga likheten med vikingalägret vid Trelleborg på 900-talet, som tycks förutsätta en likartad organisation.⁵ »Die Nachricht des Röksteins von der auf **siulunt** überwinternden, mathematisch gegliederten Wikingerschaar einerseits und auf der anderen Seite die Struktur der geometrisch aufgebauten Trelleborg auf der Insel Seeland stehen einander zeitlich, räumlich und kulturell so nahe und heben sich gleichzeitig von den übrigen Traditionen der Wikingerzeit so scharf ab, dass ich an einem Zusammenhang nicht zweifeln kann.» Utöver denna allmänna överensstämmelse, som givetvis också har varit iakttagen av andra, tycks det vara svårt att komma.

Av namnen på kungarnas fäder förekomma två (isl. *Hörðr* och *Biorn*) såsom fingerade Odinsnamn. De båda andra (isl. *Ráðulfr* och *Rugulfr*) stå också genom efterleden i nära relation till Odin, vargarnas herre. Härav drar nu Höfler den besynnerliga slutsatsen: dessa fyra fäder äro icke fäder i vanlig bemärkelse, utan »sagenhafte, ja mythische Persönlichkeiten», stamheroer (jfr å ena sidan inskriftens **haruþ** och **rug-** och å den andra stamnamnen *hørðar* och *rygir*). De 20 konungarna äro då ej heller »söner» i vanlig mening, även om de kallas så, och ordet **burnir** 'födda' brukas här i överförd mening om »eine gleichsam geistige Sohnschaft». Men om så är, »gibt uns der Rökstein ein Zeugnis über die Möglichkeit organisatorischer

⁵ Härom har Höfler redan tidigare offentliggjort en uppsats, Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök (i: Anzeiger d. phil.-hist. Klasse d. Österreichischen Akademie d. Wissenschaften, 1948).

Zusammenfassung früher germanischer Staatlichkeit. Die 20 Könige ... haben offenbar eine politische Einheit gebildet» (s. 341). Denna del av inskriften ger oss också en inblick i vikingatidens religiositet. Ja, författaren tror sig till och med kunna finna ett vittnesbörd om vilka krafter det har varit, som har gjort det möjligt för germanerna att trots alla tendenser till isolering och splittring bestå genom tiderna och bilda stora riken. Kapitlets senare del (s. 336—344) med den »sakral-sociologiska» utläggningen är i hög grad spekulativ och gör på nordiska läsare ett verklighetsfrämmande intryck.

Man kan inför dylika luftiga spekulationer icke återhålla sina farhågor för författarens fortsatta undersökning av det germanska kungadömet's sakrala karaktär. Som underlag för denna stora och viktiga uppgift saknar hans analys av Rök-inskriften, det bör redan nu kunna sägas ifrån, bestående värde.

ZUSAMMENFASSUNG

Elias Wessén: Neues zum Runenstein von Rök.

In einer vor kurzem erschienenen Abhandlung »Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe» (Max Niemeyer, Tübingen, 1952), sucht der Verfasser, Professor Otto Höfler in München, von der Lesung und der Deutung O. von Friesens ausgehend, denen er sich im grossen und ganzen anschliesst, neue Lösungen zu einer Reihe von dunklen Punkten in der Inschrift zu finden. Im Gegensatz zu von Friesen vertritt Höfler, zweifellos mit Recht, die Auffassung, dass in der Strophe über **þiaurik_R hin þurmupi**, und wahrscheinlich auch im nächstvorangehenden Prosatext, der Ostgotenkönig Theoderich gemeint ist. Es soll indessen weder der tote König im Grabhügel noch sein berühmtes Reiterstandbild sein, sondern vielmehr ein in Mythos und Glauben fortlebender und -wirkender Heros, der u. a. einen Teil der Funktionen Odins übernommen hätte. **auktumi_Ranubsaka_R** wird von Höfler *ok dómir ænn of saka_R* »Und er entscheidet noch jetzt über die Kämpfe» gedeutet. Diesem »mythizierten» Theoderich soll, nach Höfler, der neugeborene Rächer durch das Opfer seiner Mutter geweiht (**kultin guldinn**) worden sein. Aus der nordischen Literatur kennen wir eine Reihe von Berichten über Menschen, die von Geburt an einer höheren Macht (gewöhnlich Odin) geweiht waren, unter deren Schutz sie gestanden haben. Höfler verwendet einen grossen Teil seiner Arbeit auf die Besprechung solcher Fälle von »Individualweihe». Dies soll, seiner Meinung nach, auch den Kernpunkt der Rök-Inschrift darstellen. Der alte Varin wendet sich in

seiner Not an Theoderich, den Stellvertreter Odins, und ruft ihn um Hilfe für die Rache an. Die Inschrift liefert uns dadurch auch ein Zeugnis des Glaubens von aussergewöhnlicher Bedeutung für nordische Religionsgeschichte.

Es muss festgestellt werden, dass die Grundlagen für einen Theoderich-Mythus unzureichend sind, jedenfalls für das nordische Gebiet. Das Material, auf das sich Höfler beruft, ist in vieler Hinsicht falsch beurteilt. Bei einer solchen Konstruktion würde die Theoderich-Strophe des Rök-Steines noch dunkler und isolierter dastehen.

Falsch ist auch ohne Zweifel Höflers Deutung des *nirupr* der Inschrift als Achtziger, ein Mann zwischen 80 und 90 Jahre alt. Nach seiner Deutung sollte Varin selber, der Vater Vamods, in diesem hohen Alter einen Sohn gezeugt und später auch die gewaltige Inschrift des Rök-Steines vollbracht haben, um sich damit der Rache zu versichern.

Höfler geht noch weiter als von Friesen in seinem Bestreben, in den phantastischen Angaben der Inschrift eine aktuelle Situation, eine historische Wirklichkeit wiederfinden zu wollen. Beide unterschätzen indessen den weitgehend epischen Charakter der Inschrift. Dieser kann kaum das Nebenprodukt einer magischen Beschwörung sein. Man kann sich schwer vorstellen, dass der Runenritzer so viel Platz an erzählende Analogien verschwendet haben sollte, wenn er vom Rachedanken erfüllt gewesen wäre, und ebensowenig, dass er derart phantastische Angaben über die Feinde gemacht hätte, gegen die sich seine Rachemahnung und Beschwörung richtet. Dieser Teil der Inschrift ist, milde ausgedrückt, wirklichkeitsfremd. Der Runenritzer führt uns von Anfang an in die Welt von Dichtung und Sage ein. Er will erzählen, und gleichzeitig will er mit seinen Kenntnissen und seiner Schriftengelehrsamkeit prunken. Zweifellos will er mit allen seinen dunklen Anspielungen und seinen Geheimrunen auch den Scharfsinn des Lesers auf die Probe stellen. Kann nicht dies, zusammen mit gewissen dekorativen Rücksichten, zu einer hinreichenden Erklärung für die Anordnung des Textes auf der Rückseite des Steines genügen? Ist der Gedanke unangemessen, dass Varin den toten Sohn mit seiner Kunst ehren wollte?